

Академія наук Республіки Узбекистан. Республіка Узбекистан вирізняється вдалим географічним розташуванням, оскільки територіально займає центральну частину євразійського материка. Сьогодні Узбекистан є великим науковим центром Середньої Азії. Науково-дослідний комплекс країни включає 362 установи академічного, вузівського й галузевого профілю, у тому числі 101 науково-дослідний інститут, 55 науково-дослідних підрозділів ВНЗ, 65 проектно-конструкторських організацій, 32 науково-виробничих об'єднання і експериментальних підприємств, 30 науково-обчислювальних центрів. Ядром наукового потенціалу Узбекистану є Академія наук Республіки Узбекистан (АН РУз) – провідний науковий центр регіону¹.

Створення академії у листопаді 1943 р. «стало логічним продовженням славних наукових традицій Узбекистану, де тисячі науковців вносять свій гідний внесок у світову науку, пізнання природи й примножують духовні цінності»². Академію було створено на базі Узбецького філіалу Академії наук СРСР. На час створення академії в республіці функціонувало 19 науково-дослідних інститутів, 23 наукові станції, 11 музеїв і шість інших наукових установ. Першим президентом академії став відомий математик Т. Н. Кари-Ніязов.

Відповідно до діючого Статуту³, Академія наук проводить фундаментальні й прикладні дослідження, бере участь у визначенні й розробці пріоритетних напрямів розвитку науки, забезпечує виконання державної політики в галузі науки й техніки, вивчає проблеми розвитку оточуючого природного середовища, суспільства й людства в цілому, розвитку відношень націй і національних культур, держав і народів, розробляє нові види техніки й сучасних технологій, а також їх практичне впровадження, займається питаннями освіти й духовності, сприяє розвитку наукоємних галузей народного господарства, вивчає останні досягнення світової науки й техніки, широко їх застосовує, здійснює підготовку висококваліфікованих фахівців, створює необхідні умови для творчої діяльності узбецьких учених, вирішує організаційні й структурні питання

¹ Наука и образование [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.uzembassy.ru/science %20education.htm](http://www.uzembassy.ru/science%20education.htm).

² Юлдашев Б. С. Академии наук Республики Узбекистан – 60 лет // Доклады Академии наук Республики Узбекистан. – 2004. – № 1. – С. 3.

³ Устав Академии Наук Республики Узбекистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://academy.uz/index.php?mod=sub_ystav.

власних підвідомчих установ, співпрацює з академіями, науково-дослідними установами, фондами й організаціями інших країн.

Вищим керівним органом академії є загальні збори, до складу яких входять дійсні члени АН, директори науково-виробничих об'єднань і науково-дослідних інститутів. Загальні збори відбуваються щорічно. У перервах між засіданнями загальних зборів керує академією президія (хай'ат), члени якої обираються на п'ять років. До складу президії входять президент АН РУз, головний учений секретар, віце-президенти за напрямками наук і голови регіональних відділень академії. Кандидатура президента Академії наук Республіки Узбекистан вноситься на розгляд загальних зборів АН від імені президента Республіки Узбекистан. Президент АН РУз обирається з числа дійсних членів Академії наук більшістю голосів учасників загальних зборів шляхом відкритого голосування.

При президентові академії діють дорадчі органи – рада директорів науково-дослідних установ академії і проблемні ради. При віце-президентах за галузями наук формуються наукові ради, які виконують дорадчі функції і сприяють збільшенню авторитету науки країни на міжнародному рівні, визначають вагомість пріоритетних наукових галузей і розробок. 13 березня 2006 р. президентом академії обрано всесвітньо відомого вченого в галузі біоорганічної хімії токсинів академіка Саліхова Шавкат Ісмаїловича, який очолює установу на сьогодні ⁴.

Діяльність академії фінансується за рахунок державного бюджету, а також через позабюджетні надходження (зовнішні і внутрішні інвестиції, прибутки від реалізації виробничої продукції та інтелектуальної власності, спонсорська допомога тощо). Фінансування академії постійно збільшується, а позабюджетні надходження за останні три роки становлять 80 % від загальних бюджетних асигнувань АН РУз ⁵.

На сьогодні в Академії наук Республіки Узбекистан працює близько 5565 співробітників, з них понад 2400 ведуть науково-дослідну діяльність. До персонального складу АН РУз входять академіки та іноземні члени, які обираються довічно. Академіками обираються вчені у віці до 70 років. У різних галузях науки працюють 94 академіки.

Академія наук побудована за науково-галузевим і територіальним принципами й поділяється на три комплекси: фізико-математичних і технічних наук; природничих наук; соціогуманітарних наук. Є три регіональні відділення: Каракалпацьке, Самаркандське, Хорезмська академія

⁴ Президенты Академии наук Узбекистана по годам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://academy.uz/index.php?mod=sub_president.

⁵ Основные направления исследований [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.academy.uz/index.php?mod=sub_naprav.

Мамуна; чотири регіональні наукові центри – Андижан-Наманганський, Бухарський, Кашкадар’їнсько-Сурхандар’їнський, Ферганський.

До структури АН входять 38 науково-дослідних установ і науково-виробничих об’єднань, видавництво «Фан», бібліотека, ботанічні сади, музеї, архіви, готель, лікувально-оздоровчі заклади тощо. Відкриття регіональних центрів АН РУз – Самаркандського (1993), Бухарського (1996), Хорезмської академії Мамуна (1997) було зумовлено необхідністю концентрації наукового потенціалу республіки, орієнтованого на вирішення конкретних проблем регіонів.

До комплексу *фізико-математичних і технічних наук* належать 11 науково-дослідних установ: Інститут ядерної фізики, Фізико-технічний інститут НВО «Фізика-сонце» ім. академіка С. А. Азімова, Інститут матеріалознавства НВО «Фізика-сонце» ім. академіка С. А. Азімова, Інститут математики та інформаційних технологій, Астрономічний інститут ім. М. Улугбека, Інститут електроніки ім. У. А. Аріфова, НВО «Академприлад», Інститут «Алгоритм-інжиніринг», Інститут механіки і сейсмостійкості споруд ім. М. Т. Урузбаєва, Інститут енергетики та автоматики, Відділ теплофізики.

До комплексу *природничих наук* належать 14 науково-дослідних установ: Інститут хімії і фізики полімерів, Інститут біоорганічної хімії ім. академіка А. С. Садикова, Інститут загальної та неорганічної хімії, Інститут хімії рослинних речовин ім. академіка С. Ю. Юнусова, Інститут біохімії, Інститут фізіології і біофізики, НВО «Ботаніка», Інститут мікробіології, Інститут зоології, Інститут імунології, Інститут генетики і експериментальної біології рослин, Інститут геології і геофізики ім. Х. М. Абдуллаєва, Інститут сейсмології, Інститут водних проблем.

До складу комплексу *соціогуманітарних наук* входять 10 науково-дослідних установ: Інститут філософії і права ім. І. Мумінова, Інститут економіки, Інститут мистецтвознавства, Інститут мови і літератури ім. А. Навої, Інститут сходознавства ім. Абу Райхана Беруні, Інститут історії, Державний музей літератури ім. А. Навої, Державний музей історії Узбекистану, Державний музей історії Темурідів, Музей «Пам’яті жертв репресій».

Каракалтацьке відділення АН РУз було створено в 1959 р. На сьогодні воно об’єднує шість науково-дослідних установ (Інститут мови і літератури ім. Н. Давкараєва, Інститут історії, археології і етнографії, Інститут соціально-економічних проблем Приуралля, Комплексний інститут природничих наук, Інститут біоекології, Ботанічний сад).

До складу Самаркандського відділення АН РУз входять Науково-дослідний інститут комплексних регіональних проблем та Інститут археології.

Указом президента РУз від 10 листопада 1997 р. було відновлено діяльність Хорезмської академії Мамуна в м. Хіва. У 1004 р. у м. Гурганча сформувалася наукова установа, відома під назвою «Зібрання мудрих», учені якої, подібно до Академії Платона в Афінах і Академії «Бату л-хікма» в Багдаді, здійснювали наукові дослідження в багатьох галузях науки, зберігали цінні джерела, виконували переклади, вивчали праці арабських, індійських, грецьких мислителів. Сьогодні тут проводяться наукові пошуки за напрямками, пов'язаними зі стародавньою історією Хорезма й засадами національної державності, історичними та археологічними пам'ятками, самобутньою культурою, екологічними проблемами, земельними і водними ресурсами регіону, створенням оптимальних сортів сільгоспкультур відповідно до місцевих кліматичних умов⁶, зокрема вчені академії підготували проекти таких наукових тем: вироблення методів раціонального та ефективного використання земельних і водних ресурсів, зниження мінералізації ґрунту й збільшення його родючості, створення наукових рекомендацій і розробок з поліпшення екологічної ситуації в регіоні, селекція і районування сортів сільськогосподарських культур, стійких до засоленості ґрунту, вивчення національної державності⁷.

У 2008 р. утворений Центр колективного використання унікального наукового устаткування для хіміко-біологічних досліджень. Академія видає 19 тематичних наукових журналів, зокрема два міжнародні наукові журнали: «Хімія природних з'єднань» і «Геліотехніка», які видаються англійською мовою, а також випускає науково-популярний журнал «Фан ва турмуш» («Наука і життя»).

Упродовж останніх років учені академії досягнули важливих наукових результатів. Зокрема, у фундаментальних дослідженнях у таких галузях науки: астрономії – досліджено об'єкти галактик і Всесвіту, виявлено малу планету, якій Міжнародним астрономічним союзом присвоєно ім'я Самарканд; фізиці – отримано нові напівпровідникові наноматеріали, створено теорію оптичних солітонів у конденсованих системах; генній інженерії – методом ген-нокаут технології створено новий унікальний сорт бавовнику (скороспілий, засухостійкий, висока якість волокна); фармацевтиці – створено й розробляються технології промислового

⁶ Речь Президента Ислама Каримова на торжественной церемонии, посвященной 1000-летию Хорезмской Академии Маъмуна [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uzembassy.ru/917.htm>.

⁷ Президент страны принял участие в торжественной церемонии, посвященной 1000-летию Академии Маъмуна в г. Хиве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uzembassy.ru/915>.

виробництва 15 нових лікарських засобів; медицині – розроблено діагностичні тест-системи для визначення інфекційних захворювань; археології – відкрито поселення давньої цивілізації (грот Обі-Рахмат); історії – вивчено періоди становлення і розвитку державності на території Узбекистану; сходознавства – систематизовано унікальну колекцію Рукописного фонду; мовознавства – завершено п'ятитомне видання Тлумачного словника узбецької мови.

Академія широко впроваджує свої наукові розробки. Так, у хімічній промисловості вперше розроблено технологію отримання нітрокальційфосфатного добрива й простого суперфосфату, що збільшують врожайність сільськогосподарських культур, а також технологію виробництва дефоліанту «СУПЕР-ХМД», упроваджено технологію «м'яко» діючого типу хлорат магнієвого дефоліанту УзДЕФ; у нафтохімічній промисловості – керамічні фільтроапарати, понтони, мембрани для тонкої очистки нафто- і газопродуктів; у будівництві – методи переробки відходів виробництва і використання вторинної сировини для промислового випуску продукції; в оборонному комплексі – створено навчальні тренажери з керування стрільбами військових комплексів, упроваджених у Міноборони РУз; для митних і наркологічних служб – створено високочастотний детектор токсичних і наркологічних речовин «Іскович-1»; у фармацевтичній промисловості – освоєно виробництво на АО «Узфармсаноат» понад 30 нових лікарських засобів; у сільськогосподарському комплексі впроваджено біотехнологію виробництва насінневої картоплі, комбінований спосіб крапельного зрошення; у харчовій і молочної промисловості – штами різних мікроорганізмів і кисломолочні закваски; у медицині – матеріали медичного призначення, ліки й діагностикуми для тест-контролю інфекційних захворювань; з метою покращання екології запропоновано методи збереження біосфери, тваринного, рослинного світу, раціонального природокористування.

Академія відзначає учених присудженням нагород. *Медаль ім. Аль-Хорезмі* – найвища нагорода АН, яка присуджується за вагомий особистий внесок у світову науку, відкриття та особисту працю, що мають велике наукове й практичне значення та є істотним внеском у розвиток суспільства або освітню галузь. Медаль присуджується один раз на три роки. Особи, нагороджені медаллю, також отримують грошову винагороду в розмірі 80 мінімальних окладів і диплом.

Медаль ім. Захїріддина Мухаммада Бабура присуджується ученим РУз та інших країн за видатні досягнення в галузі соціогуманітарних наук, наукові праці, що справили значний вплив на розвиток фундаментальної

науки, прискорення соціально-економічного розвитку Узбекистану, зміцнення її незалежності. Особи, нагороджені медаллю, також отримують грошову винагороду в розмірі 60 мінімальних окладів, диплом і сертифікат.

Медаль ім. академіка Х. М. Абдуллаєва присуджується ученим РУз за значні досягнення в науці й техніці, відкриття і винаходи великого наукового й практичного значення, що дали істотний поштовх до розвитку виробничих сил Республіки Узбекистан. Особи, нагороджені медаллю, також отримують грошову винагороду в розмірі 40 мінімальних окладів і диплом.

АН спільно з Академією наук країн третього світу встановила Премію для молодих учених у віці до 40 років, які мають науковий ступінь і працюють у системі АН. Премія надається за фундаментальні наукові праці в галузі біології, хімії, математики, фізики, опубліковані в провідних міжнародних наукових журналах. Академія наук країн третього світу щорічно виділяє з цією метою 2000 дол. США. Відповідна сума виділяється й РУз.

Фундаментальна бібліотека Академії наук Узбекистану має багаті фонди, здійснює науково-бібліографічну роботу, готує інструктивно-методичні матеріали для бібліотек науково-дослідних установ академії, здійснює міжнародний книгообмін. Сьогодні бібліотека активно освоює та впроваджує у свою діяльність нові комп'ютерні технології.

АН РУз співпрацює з науковими організаціями, товариствами, установами та університетами більше ніж 40 країн світу. Академія наук РУз за період 2006–2010 рр. уклала та успішно виконує 11 міжнародних договорів про співпрацю, а також виконавчу програму з Академією наук і технологій Єгипту, а наукові організації академії уклали 26 міжнародних договорів про наукове й науково-технічне співробітництво. Тісною є співпраця з міждержавними міжакадемічними об'єднаннями – МААН, Шанхайською організацією співпраці, Академією наук країн третього світу (TWAS) ⁸.

АН РУз тісно співпрацює з іноземними фірмами й компаніями: Nippon Style (Японія), Telecom (Малайзія), Sandoz-Agro (Швейцарія), Latoksan (Франція), EN Technology Incorporation (Корея), Chemotrade GmbH (Німеччина) та ін. Співпраця з іноземними компаніями дає змогу розширити національне науково-технічне виробництво, упровадити нові технології і наукові розробки вчених країни.

Останнім часом спостерігається тенденція збільшення кількості іноземних наукових відряджень учених академії за рахунок приймаючої

⁸ Сведения о международном сотрудничестве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://academy.uz/index.php?mod=sub_mej_sotrudni.

сторони, що говорить про затребуваність учених АН РУз з-поміж представників міжнародної наукової спільноти.

Дипломатичні відносини між Республікою Узбекистан та Україною встановлено 25 серпня 1992 р. Дипломатичне представництво України в Республіці Узбекистан було відкрито в 1993 р. Посольство Республіки Узбекистан в Україні функціонує з 1995 р.⁹ Узбекистан й Україна є давніми партнерами, між якими встановилася тісна співпраця в різних галузях, у тому числі науковій. 19 лютого 2007 р. відбувся візит до Національної академії наук України президента Академії наук Республіки Узбекистан, голови Комітету з координації розвитку науки і технологій при Кабінеті Міністрів Республіки Узбекистан академіка Ш. Саліхова. Під час зустрічі в президії НАН України сторони обговорили перспективи науково-технічного співробітництва й досягли домовленості щодо оновлення існуючої з 1995 р. Угоди про співробітництво між Національною академією наук України і Академією наук Республіки Узбекистан. Нова угода передбачає активний обмін ученими й науковою молоддю, можливість взаємного навчання в аспірантурі і виконання спільних наукових проектів. Академік Ш. Саліхов також взяв участь у засіданні спільної міжурядової Комісії з економічного й науково-технічного співробітництва України й Республіки Узбекистан¹⁰.

Спільно з НАН України АН РУз виконує ряд науково-дослідних проектів. Зокрема, Інститут ядерної фізики АН РУз співпрацює з Інститутом ядерних досліджень НАН України за проектом з розвитку сучасних технологічних виробництв і методів сертифікації для виробництва радіоізотопної продукції, що необхідна науці, медицині й промисловості і використовується в Україні та Узбекистані; Інститут ядерної фізики АН РУз та Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України здійснюють спільні дослідження в галузі напівпровідникових й оксидних сцинтиляторів тощо.

Творчі контакти підтримуються між Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського та Національною бібліотекою Узбекистану ім. А. Навої, чому сприяє угода про науково-інформаційну співпрацю між двома бібліотеками. Співробітництво бібліотек реалізується через книгообмін, спільні наукові публікації і заходи. Серед останніх варто згадати Міжнародну наукову конференцію «Україна – Узбекистан: паралелі

⁹ К 20-летию установления дипломатических отношений между Республикой Узбекистан и Украиной [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uzbekistan.org.ua/ru/cooperation.html>.

¹⁰ Візит до НАН України президента АН Республіки Узбекистан, академіка Ш. І. Саліхова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/News/RN_070219.htm.

історичного шляху та магістралі співробітництва в ХХІ столітті», що проходила в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського¹¹.

Таким чином, Узбекистан є великим науковим центром Середньої Азії, який має розвинуту дослідну матеріальну базу, потужні наукові фонди, кваліфіковані наукові кадри. Провідним науковим центром республіки є АН РУз, яка має сучасну матеріально-технічну базу і висококваліфікований науковий потенціал, необхідний для проведення інноваційних досліджень, широкого практичного впровадження досягнень фундаментальної і прикладної науки (*Індиченко Г., канд. іст. наук, заввідділу історії академічної науки Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*).

¹¹ Міжнародна наукова конференція «Україна – Узбекистан: паралелі історичного шляху та магістралі співробітництва в ХХІ столітті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/new/2007/02_uzb.html.